

Łódź, dn. 8 kwietnia 2024r.

Dr hab. Aleksandra Nowakowska, prof. UŁ
Katedra Gospodarki Regionalnej i Środowiska
Instytut Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet Łódzki

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr Anna Koziół-Słupska

**pt. „Efektywność wykorzystania dziedzictwa kulturowego przez samorządy gmin
w rozwoju lokalnym na przykładzie województwa śląskiego” napisanej
pod kierunkiem naukowym dr hab. Moniki Kupisz-Murzyn
oraz dr Dominiki Hołuj (promotor pomocniczy)**

1. OCENA WYBORU PROBLEMATYKI PRACY DOKTORSKIEJ

Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju, w ostatnich dwóch dekadach zyskuje na znaczeniu, szczególnie w endogenicznych podejściach do rozwoju. Postrzegane jest ono nie tylko jako determinanta procesów społecznych, ale nade wszystko jako katalizator procesów rozwoju gospodarczego. Z jednej strony wzrasta teoretyczne zainteresowanie wartością i znaczeniem dziedzictwa kulturowego, z drugiej zaś wciąż jest to obszar mało rozpoznany empirycznie. Dominują badania typu *case study*, które nie dają wystarczających podstaw do dokonywania uogólnień. Występuje deficyt badań kompleksowych i porównywalnych, które ze względu na naturę i złożoność przedmiotu badań są trudne do realizacji.

W tym kontekście recenzowana praca doktorska podejmuje niezmiernie istotny i aktualny problem. Wpisuje się ona w ożywiony dyskurs naukowy poszukujący odpowiedzi na pytanie jak wykorzystać zasoby kulturowe na rzecz kształtowania rozwoju miast i regionów. Szczególna uwaga zwrócona została na aktywność samorządu gminnego, który w dużej mierze ponosi odpowiedzialność za stan i wykorzystanie tego zasobu na rzecz rozwoju lokalnego. Tak zakreślony problem badawczy łączy wątki ekonomii (gospodarki lokalnej) i prakseologii (zarządzania strategicznego).

2. OCENA KONCEPCJI PRACY DOKTORSKIEJ (CEL, PYTANIA I METODY BADAWCZE)

Dysertację rozpoczyna wstęp mający wprowadzający i metodyczny charakter. Autorka przedstawiła w nim zarys problemu badawczego oraz dokonała trafnego uzasadnienia wyboru tematu pracy. W dalszych rozważaniach określiła cel pracy i pytania badawcze. Głównym celem dysertacji doktorskiej jest „próba odpowiedzenia na pytanie: co powoduje, że niektóre gminy sprawnie wykorzystują lokalne zabytki, tradycję oraz *genius loci* miejsca w celu przyciągania mieszkańców, turystów czy inwestorów, podczas gdy inne traktują je jako niechciany balast dla rozwoju? Jaki jest zestaw przyczyn determinujących wykorzystanie dziedzictwa przez samorząd lokalny?” Tak określony cel został doprecyzowany poprzez pytania szczegółowe ujęte w trzech grupach tj. pytania badawcze o charakterze teoretycznym (3 pytania), pytania badawcze o charakterze praktyki działań (4 pytania) oraz pytania badawcze weryfikowane empirycznie na przykładzie gmin woj. śląskiego (3 pytania). W ten sposób Autorka zarysowała bardzo szeroki zakres badań, stawiając sobie ambitny cel do realizacji. Cała koncepcja pracy (cel i pytania badawcze) jest logiczna i spójna. Wątpliwości budzi jedynie podział pytań szczegółowych na trzy grupy, który w moim odczuciu jest niespójny (nierozłączny) oraz zbędny (dotyczy to szczególnie delimitacji pomiędzy drugą i trzecią grupą).

Dla realizacji celu pracy Autorka wykorzystwała szeroki zakres metod i narzędzi badawczych oraz zastosowała triangulację metod badawczych, co umożliwiło przeprowadzenie wieloaspektowej analizy. Do wykorzystanych w pracy metod badawczych należy:

- krytyczna analiza literatury przedmiotu służąca przede wszystkim przygotowaniu podbudowy teoretycznej pracy;
- analiza materiałów zastanych, takich jak plany i dokumenty strategiczne, sprawozdania gminne, raporty i akty prawne;
- analiza statystyczna danych pochodzących ze zbiorów GUS (2019);
- metoda bonitacji punktowej do skonstruowania wskaźnika syntetycznego;
- macierz zależności;
- metoda regresji jedno i wieloczynnikowej;
- metoda *case study*.

Co więcej, wykorzystując te metody, Autorka stworzyła własny, pięcioetapowy model wyjaśniający zależności pomiędzy cechami gmin, a stopniem zaangażowania samorządów

gminnych w zarządzanie dziedzictwem. Logikę modelu i całego postępowania badawczego dobrze pokazuje schemat 1.

Reasumując, tak skonstruowany wstęp precyzyjnie opisuje koncepcję badawczą przyjętą w pracy. Autorka czytelnie wyartykułowała główne elementy procesu badawczego, poprawnie je opisała i uzasadniła.

3. OCENA KONSTRUKCJI I MERYTORYCZNEJ ZAWARTOŚCI ROZPRAWY

Rozprawa doktorska ma charakter monograficzny. Stanowi szerokie teoretyczno-empiryczne opracowanie obejmujące 382 stron maszynopisu (w tym jeden załącznik metodologiczny). Jest złożona z pięciu zasadniczych rozdziałów, poprzedzonych wstępem i zakończonych spostrzeżeniami końcowymi. W pracy zamieszczono 42 tabele oraz 60 rysunków. Dysertację kończy wykaz literatury przedmiotu obejmujący publikacje naukowe, listę dokumentów strategicznych i aktów prawnych oraz spis źródeł internetowych.

W rozprawie doktorskiej wyodrębnić można dwie podstawowe płaszczyzny analizy: teoretyczną (pierwsze dwa rozdziały) oraz empiryczną (trzy kolejne). Praca charakteryzuje się logicznym i wewnętrznie spójnym układem treści (kolejność rozdziałów i podrozdziałów).

Rozdział pierwszy zatytułowany „Teoretyczne aspekty wykorzystania dziedzictwa kulturowego jako czynnika rozwoju lokalnego” stanowi teoretyczną podbudowę pracy. Rozważania rozpoczyna analiza współczesnych koncepcji i czynników rozwoju lokalnego, która stała się podstawą dla identyfikacji dziedzictwa kulturowego jako czynnika rozwoju lokalnego. Dalej Autorka koncentruje swoją uwagę na identyfikacji wartości dziedzictwa i płaszczyzn jego oddziaływania na rozwój lokalny.

Wartością zaproponowanych w tym rozdziale rozważań jest omówienie i uporządkowanie koncepcji teoretycznych odnoszących się do rozwoju lokalnego (zarówno ‘top down’, jak i ‘bottom up’). W ten sposób Autorka potwierdziła dużą wiedzę teoretyczną potrzebną dla prowadzenia badań naukowych. Szkoda, że Autorka nie poświęciła większej uwagi terytorialnemu paradygmatowi rozwoju, który proponuje nowe spojrzenie na rozwój i reinterpretację czynników rozwoju. Koncepcja ta eksponuje „miękkie czynniki”, wśród których kluczową rolę odgrywa dziedzictwo kulturowe (Boniotti and Cerisola, 2022; Camagni et al., 2020; Cerisola, 2019).

Autorka postrzega dziedzictwo w pozytywnym kontekście jako czynnik i zasób dla rozwoju. Tymczasem spuścizna kulturowa często postrzegana jest jako piętno i swoista „kula u nogi” (Autorka ma tego świadomość formułując cel pracy), które utrudniają,

a nawet blokują rozwój lokalny. Taki stan rzeczy dotyczy m.in. miast przemysłowych czy miast z socmodernistycznymi zabytkami, niechcianymi przez społeczność lokalną. Stąd nasuwa się prowokacyjne pytanie, czy i w jakich przypadkach dziedzictwo kulturowe negatywnie oddziałuje na rozwój lokalny. A jeśli tak, to jak radzić sobie z tym negatywnym wpływem i „wyjść” z tej „zaklętej” pętli rozwoju?.

Rozdział drugi analizuje rolę samorządu lokalnego w wykorzystaniu dziedzictwa kulturowego jako czynnika rozwoju lokalnego. Doktorantka swoje rozważania rozpoczyna od szerokiej charakterystyki interesariuszy mających wpływ na wykorzystanie dziedzictwa kulturowego, by na tak zarysowanym tle pokazać rolę samorządu jako podmiotu kształtującego rozwój lokalny. W dalszych rozważaniach przechodzi do interpretacji kluczowego, z punktu widzenia tematu i celu pracy pojęcia, tj. efektywności wykorzystania dziedzictwa. To co zasługuje na podkreślenie, to głębia i dojrzałość prowadzonych rozważań wraz z dobrym osadzeniem ich w literaturze przedmiotu. Autorka wielowymiarowo analizuje pojęcie efektywności, wskazując główne nurty występujące w literaturze. Rozważania w tym rozdziale kończy analiza instrumentarium zarządzania dziedzictwem, w którym Autorka z sukcesem dokonała interpretacji i klasyfikacji tych narzędzi.

W moim odczuciu, uchybieniem w tych rozważaniach jest zbyt rozbudowany, a nawet zbędny wątek dotyczący roli samorządu lokalnego w kształtowaniu rozwoju lokalnego (podrozdział 2.2.). Rozważania te wydają się być tematem pobocznym, nie wnoszą istotnych treści z punktu widzenia tematu całej pracy.

Kolejny rozdział zatytułowany „Zaangażowanie samorządów gminnych w zarządzanie dziedzictwem kulturowym na rzecz rozwoju lokalnego” stanowi empiryczną warstwę pracy i składa się z dwóch integralnych ogniw badawczych. Pierwsze z nich pokazuje wyniki badania realizowanego przez Główny Urząd Statystyczny oraz Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID), w których uczestniczyła także Doktorantka. Nie są to oryginalne badania Doktorantki - jej wkład dotyczył współtworzenia narzędzia badawczego oraz koordynacji badań z ramienia NID. W pracy dokonano opisu kwestionariusza badań, a następnie przestrzennego zróżnicowania wykorzystania narzędzi zarządzania dziedzictwem będących w gestii samorządu gminnego. Przedmiotem uwagi była: Gminna Ewidencja Zabytków, Gminny Program Opieki nad Zabytkami, gminne dotacje na prace konserwatorskie, samorządowe służby konserwatorskie oraz Program Rewitalizacji.

Drugie ogniwo badawcze to próba konstrukcji autorskiego wskaźnika syntetycznego obrazującego zaangażowanie samorządów gminnych w wykorzystanie wcześniej opisanych instrumentów zarządzania dziedzictwem. Autorka wyodrębniła 4 kluczowe obszary oceny stosując logikę zarządzania strategicznego (diagnozowanie, programowanie, wdrażanie, monitorowanie), a następnie, wykorzystując metodę bonitacji punktowej, dokonała eksperckiej oceny poszczególnych działań władz samorządowych. W ten sposób stworzyła ranking gmin z punktu widzenia ich zaangażowania w działania na rzecz wykorzystania dziedzictwa. Autorka opracowała również mapy pokazujące zróżnicowanie aktywności gmin - szkoda, że tylko w podziale na województwa i typy gmin. Z dokonanej w pracy analizy wynikają pesymistyczne wnioski. Wiele dowodów i argumentów przytoczonych przez Autorkę pokazuje, że gminy przejawiają niską aktywność w realizacji zadań z zakresu wykorzystania dziedzictwa na rzecz rozwoju lokalnego. W wielu gminach obserwujemy wręcz zapaść w kontekście świadomości i rozumienia znaczenie dziedzictwa dla zrównoważonego rozwoju. Zarządzanie dziedzictwem w większości gmin odbywa się poprzez nieskoordynowane i często przypadkowe działania, podejmowane *ad hoc*.

Rozdział czwarty zatytułowany „Czynniki wpływające na stopień zaangażowania samorządów lokalnych w stosowanie narzędzi zarządzania dziedzictwem kulturowym” jest próbą oceny przyczyn i zależności występowania tak dużych zróżnicowań w postawach samorządów lokalnych. W tym celu Doktorantka zastosowała analizę czynnikową, w ramach której wytypowała 30 zmiennych pogrupowanych w 11 kategorii. Cała procedura została poprawnie opisana w podrozdziale 4.1. Wyniki analizy regresji jednoczynnikowej pokazują cechy gmin wykazujące najwyższy poziom korelacji ze wskaźnikiem syntetycznym, mierzącym zaangażowanie samorządów gminnych w zarządzanie dziedzictwem kulturowym. Do tych czynników należy wyposażenie w infrastrukturę techniczną, bogactwo kulturowe gmin, wielkość gminy mierzona liczbą ludności oraz gospodarcza aktywność mieszkańców gminy. Wyniki analizy regresji wieloczynnikowej, wykonanej w dwóch wariantach tj. z wykorzystaniem metody selekcji postępującej oraz metody eliminacji wstecznej, wskazują, że czynnikami istotnymi wpływającymi na poziom zaangażowania gmin jest dodatkowo poziom rozwoju sektora turystycznego oraz wysoka frekwencja w wyborach lokalnych. Zarówno analiza jednoczynnikowa, jak i wieloczynnikowa dały zbieżne rezultaty. Jednak stworzony model wyjaśnia zmienność zjawiska jedynie w 24%, co jak słusznie konstatuje Autorka wskazuje na konieczność pogłębienia badań i zastosowania zindywidualizowanego podejścia, opartego na metodach jakościowych.

Rozdział piąty stanowiący pogłębienie badań statystycznych jest analizą studiów przypadku wybranych gmin województwa śląskiego. Rozważania rozpoczyna analiza zasobów dziedzictwa kulturowego województwa śląskiego, by na tak określonej podbudowie dokonać analizy społeczno-gospodarczej województwa śląskiego (na marginesie wydaje się, że kolejność podrozdziałów powinna być odwrotna – pierwsza powinna być całościowa analiza kontekstu – tj. potencjału społeczno-gospodarczego woj. śląskiego, a następnie analiza fragmentu tego potencjału – tj. dziedzictwa kulturowego). W kolejnym podrozdziale Doktorantka prezentuje rozkład przestrzenny wskaźnika zaangażowania gmin w stosowanie narzędzi zarządzania dziedzictwem w województwie śląskim. Na tak zarysowanym tle Autorka przechodzi do czterech studiów przypadków, których dobór jest dobrze uzasadniony. Są to następujące gminy: Ruda Śląska, Czeladź, Czerwionka – Leszczyny, Rudnik. Na bazie tych rozważań wskazuje dodatkowe uwarunkowania i cechy wyjaśniające poziom zaangażowania samorządów lokalnych na rzecz wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym.

Pracę domykają „Spostrzeżenia końcowe”, które stanowią szerokie podsumowanie teoretycznej i empirycznej warstwy pracy. Doktorantka wskazała interesujące wnioski z prowadzonych badań, które często mają zaskakujący charakter. Na przykład, wskazuje brak korelacji między poziomem zaangażowania samorządu w działania na rzecz dziedzictwa kulturowego a kapitałem społecznym czy zamożnością gminy, a zarazem wskazuje dodatnią korelację z gospodarczą aktywnością mieszkańców. Szkoda, że układ podsumowania bezpośrednio nie nawiązuje do pytań badawczych stawianych we wstępie dysertacji, o stanowiłoby klamrę i dostarczałoby bardziej klarownego podsumowania dysertacji. Również pewien niedosyt budzi słabe odniesienie (zarówno w całej pracy, jak i w podsumowaniu) do ostatniego pytania badawczego dotyczącego ograniczeń wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym przez samorządy gminne. Pogłębienie wnioskowania i poznanie zdania Doktorantki wydaje się być dobrym tematem do dyskusji w trakcie obrony doktoratu.

Natomiast niezmiernie cenne jest wskazanie niedoskonałości zrealizowanych badań i zastosowanych metod badawczych, co potwierdza dobry warsztat badawczy Doktorantki i jej dużą świadomość badawczą.

Praca została bardzo dobrze osadzona w literaturze przedmiotu. Dokonany przegląd literatury jest wielowątkowy i obszerny, czego potwierdzeniem jest bogata bibliografia pracy obejmująca ponad 600 pozycji w postaci monografii, artykułów naukowych

oraz raportów i ekspertyz. Została ona uzupełniona analizą regulacji prawnych, szerokim zakresem dokumentów strategiczno-programowych opracowanych przez samorządy lokalne oraz informacjami ze stron internetowych (netografika). Łącznie bibliografia pracy obejmuje ponad 700 pozycji źródłowych. Na uwagę zasługuje nie tylko staranność Autorki w wykorzystaniu polskiej literatury przedmiotu, ale także głębokie odwołanie do literatury zagranicznej (anglojęzycznej, francuskojęzycznej i niemieckojęzycznej) stanowiącej około 40% pozycji bibliograficznych. Potwierdza to szeroki zakres wiedzy Autorki oraz jej zdolności analityczne.

Rozprawa dowodzi, że Autorka posiada dużą wiedzę oraz bardzo dobre umiejętności analityczne. Kluczowe atuty pracy to:

- głęboki przegląd literatury przedmiotu i jej uporządkowanie wraz z autorską typologią oddziaływania dziedzictwa na rozwój lokalny;
- szeroki zakres badań z wykorzystaniem triangulacji metod badawczych, co umożliwiło przeprowadzenie wieloaspektowej analizy i pogłębione wnioskowanie;
- autorska metoda oceny zaangażowania samorządów gminnych.

Przedstawione w recenzji uwagi mają bardziej postulatywny niż krytyczny charakter i nie zmieniają bardzo dobrej oceny pracy doktorskiej. Stanowią one wskazówki dla doskonalenia warsztatu naukowego Autorki i samej pracy doktorskiej w przypadku jej publikacji (do czego zachęcam).

4. OCENA FORMALNEJ STRONY ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Praca została przygotowana bardzo starannie pod względem językowym i stylistycznym. Narracja prowadzona jest przejrzysto, a Autorka na poziomie bardzo dobrym opanowała umiejętność pisemnego formułowania myśli. Treść pracy wzbogacona jest licznymi elementami graficznymi – zestawieniami tabelarycznymi i rysunkami, co niewątpliwie wpływa na czytelność prowadzonych rozważań i ułatwia percepcję prowadzonych rozważań. Również warstwa techniczno-edytorska jest wyjątkowo staranna. Precyzyjnie zredagowane są przypisy, poprawnie przygotowane są elementy graficzne, spisy literatury oraz załączniki.

5. KONKLUZJA I WNIOSEK KOŃCOWY

Reasumując, dysertacja napisana jest z pasją i wyczuciem tematu. Widać wyraźnie, że tematyka pracy doktorskiej łączy się ściśle z zainteresowaniami Autorki. Rozprawa jest

obszerna i rozbudowana, szczególnie w warstwie empirycznej. W rezultacie mamy do czynienia z wartościowym materiałem badawczym, który wzbogaca wiedzę na temat wykorzystania dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Z punktu widzenia oryginalnego wkładu pracy w rozwiązanie tytułowego problemu najważniejsze znaczenie ma rozdział czwarty i piąty. Autorka prezentuje tu wyniki przeprowadzonych przez siebie badań oraz proponuje autorski, wieloelementowy model oceny. Praca ma duży walor poznawczy i stanowi cenny przyczynek dla nauk ekonomicznych i współzarządzania terytorialnego.

Rozprawa doktorska mgr Anny Koziół-Słupskiej odpowiada wymogom stawianym pracom doktorskim. Stanowi oryginalne dzieło, wskazujące na ważne poznawczo i aplikacyjnie wnioski. Autorka wykazała się dobrymi umiejętnościami prowadzenia badań naukowych oraz dużą wiedzą z zakresu omawianej problematyki. Przedstawiona do oceny rozprawa spełnia kryteria wskazane w ustawie z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki i może być podstawą do ubiegania się o stopień naukowy doktora. Wnoszę tym samym o dopuszczenie mgr Anny Koziół-Słupskiej do publicznej obrony i nadanie jej stopnia doktora w dyscyplinie ekonomia i finanse.

Równocześnie, ze względu na wysoki poziom merytoryczny dysertacji wnioskuję o uznanie pracy doktorskiej mgr Anny Koziół-Słupskiej „Efektywność wykorzystania dziedzictwa kulturowego przez samorzady gmin w rozwoju lokalnym na przykładzie województwa śląskiego” za rozprawę zasługującą na wyróżnienie.

Bibliografia:

- Boniotti, C., Cerisola, S., 2022. Valorization of cultural heritage: the role of territorial capital. *Int. J. Archit. Conserv. Restor.* 1, 29–44.
- Camagni, R., Capello, R., Cerisola, S., Panzera, E., 2020. The Cultural Heritage - Territorial Capital nexus: theory and empirics / Il nesso tra Patrimonio Culturale e Capitale Territoriale: teoria ed evidenza empirica. *Il Capitale Cult. Stud. Value Cult. Herit.* 33-59 Paginazione. <https://doi.org/10.13138/2039-2362/2547>
- Cerisola, S., 2019. A new perspective on the cultural heritage–development nexus: the role of creativity. *J. Cult. Econ.* 43, 21–56. <https://doi.org/10.1007/s10824-018-9328-2>